# Ziya Ulusoy: Soykırım Ve Yüzleşme

Posted on 18/12/2019

Osmanlı İmparatorluğu, son yarım yüzyılında Ermenilere, Süryanilere, Ezidilere, Pontos Rumlarına jenosid uyguladı.

Ulusal kurtuluş mücadeleleri ve gelişen kapitalist ülkelerin ekonomik egemenlik kurmaları sonucunda ilhakı altındaki toprakları kaybetmeye başlayınca, ezilen uluslara saldırılarını yoğunlaştırdı.

Müslüman halkları inanç birliği yoluyla kendisine bağlı tutacağını ve asimile edeceğini düşünürken, yine de özerkliklerine son verme politikası izledi.

Hristiyan halklar üzerinde ise tehcir, mübadele, soykırım, mülksüzleştirme ve dini asimilasyon uyguladı.

1908 tepeden burjuva devrim, halkların demokratik haklarına kavuşabileceği beklentisi yarattıysa bile bu geçici oldu. Hanedanlıkla iktidar ortağı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti (İT), iktidara geldikten bir süre sonra, bu kez Pantürkizmin baskın olduğu bir ideoloji eşliğinde imparatorluk topraklarında halklara cehennem yaşattı.

Osmanlı ve İT, daha önce boyunduruğu altındaki Avrupa kıtası topraklarında yaşayan ulusların bağımsızlık mücadeleleri başarı kazandıkça, buna karşılık doğudaki Hristiyan halklara karşı katliamcılığı soykırıma vardırmaktan geri durmadı. Hatta öyle ki, bir yandan Ermeni Taşnaksutyun partisiyle ittifak/işbirliği yaparken, zamandaş olarak 1911 gizli kongresinde Türkçülük ideolojisi doğrultusunda ve dahası mülkiyetin Türk burjuvazisine transferi için Ermenileri vatanlarından sürme kararı almışlardı.

Bu saldırılardan en çok acı çeken Ermeni halkımız oldu. En belirgin Ermeni katliamları soykırımın düzeyini acı gerçek olarak hepimizin yüzüne vurur.

1894-96 katliamları, İstanbul'dan gelen emir doğrultusunda, Ermeni köylerine ve altı Ermeni vilayetindeki Ermeni mahallelerine sistematik saldırılarla başladı. Katliamlar, zor kullanarak din değiştirmeler ve yağmalar 1896 yazına kadar sürdü. Tahmini olarak 88. 000 ile 300. 000 arasında Ermeni'nin öldürüldüğü değişik araştırma kaynaklarında belirtiliyor. [1]

Bu katliamların önemli bir sonucu da Taşnak örgütü dışındaki Ermeni örgütlerinin militanlarının öldürülme ve idam edilme yoluyla ortadan kaldırılmaları oldu. Sosyalist bir Ermenistan amaçlayan Hınçak örgütü de Abdülhamit'in bu soykırımcı despotik saldırılarıyla hemen hemen yok edildi.

Ermeniler 1909'da Klikya'da yine yaygın katliamlarla karşılaştılar. O günün araştırma kaynaklarının tespitine göre 20 ila 30 bin Ermeni hayatını kaybetti. [2]

Bu geniş çaplı Ermeni katliamları 1915'in provasıydı.

Abdülhamit, Panislamizm ideolojisini öne çıkararak, Kürt aşiret beylerinin komutasında Hamidiye Alaylarını kurdurarak, Türk, Kürt ve diğer müslüman inançtan kitleyi devlet ve din görevlileri kışkırtmasıyla ve desteğinde saldırıya geçirerek bu kitle katliamlarını uyguladı. Osmanlı ve İT, böylece 1985 Berlin Konferansı'nda emperyalist devletlerin Doğu'daki 6 Ermeni ilinde özerklik kararına, fiilen kitlesel katliamlarla cevap vermiş oluyordu. 1. Dünya Savaşı'nın başlamasından 8 ay önce, Şubat 1914'te, İngiltere-Fransa, Rusya ve Almanya'nın da onayıyla Osmanlı Devleti kağıt üzerinde artık uygulamayı kabul ettiği bu kararı fiilen reddederek, 1909 Klikya ve 1915 genel tehcir ve soykırımını uyguladı. Kaynaklar 1915 soykırımında 800 bin ile 1.5 milyon üzeri tahmini aralıkta Ermeni'nin katledildiğini gösteriyor. [3]

Öncesinden başlayarak 1915'te bir ulusu toptan vatanından tehcir etme ve öldürmeye varan soykırımla, Osmanlı ve İT, Ermeni halkımızı ve ulusalcılarını ezmek, Abdülhamid Panislamist, İT Pantürkist ülke yaratmak istiyorlardı.

1908 burjuva devrimi geçici bir demokratikleşme beklentisi yarattıysa bile yanıltıcı oldu. İttihat Terakki Sultanlıkla uzlaşmakla kalmadı. Türk burjuvazisinin temsilcisi olarak, Pantürkizmi öne geçirerek devreye soktu. Ermeni halkını tehcir ve tenkil etmek, yurdunu Ermenisizleştirmek! Bu, İttihat Terakki'nin Turan amacına gidişine de uygundu. Ama daha önemlisi Müslüman halkları toplumsal dayanak yaparak asimile etme, Hristiyan halkları soykırım, tehcir ve mülksüzleştirme uygulayarak imha etme, etkisiz ve güçsüz kılma politikasıydı. Bu yolla, Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde kalan ve çok geniş olan topraklarını, geliştirilecek Türk burjuvazisinin pazarı yapmak istiyordu. Bunun önündeki engelleri kaldırmak, tehlikeleri bertaraf etmek için, nasıl ki Alman emperyalizmiyle müttefiklik içinde emperyalist paylaşım savaşına koşarak girdiyse, Ermeni soykırımını da büyük bir pervasızlık ve kan dökücülükle uyguladı.

İT, 1915 soykırımını, devlet emriyle ve güçleriyle, ayrıca Teşkilat-ı Mahsusa (Özel Örgüt) eliyle, Müslüman halkları da suça katarak yaptı. Başta Türk halkımız olmak üzere, müslüman halklarımız bu suç ortaklığına önemli ölçüde katıldılar. Soykırıma katılmayan veya hatta korumaya çalışanlardan bir bölümü bile Ermeni mülklerini gasp etmeye katılmaktan geri durmadı.

Kürtler, çıkarları iktidarla işbirliğinden büyük ölçüde yana olan aşiret liderleri, ağalar, dini liderler eliyle bu soykırıma önemli ölçüde suç ortağı oldular. Gerek müslüman olmayan halkları ezmek amacıyla, gerekse müslüman halkların olası ulusalcı ayaklanmalarını kontrol altında tutmak ve bastırmak için oluşturulan Hamidiye alayları içinde, Osmanlı jandarması öncülüğünde bu suçu işlediler. Diğer halklarla zamandaş olarak Kürtler de dini saldırganlık motifiyle Ermeni halkımıza karşı saldırıya geçirildiler.

Bu durum emekçi halkların, feodal ve burjuva sınıf ve devletlerden bağımsız kendi sınıf örgütlenmeleri yoksa, egemenlerin zulmüne suç ortaklığına nispeten kolayca katılabileceklerini gösteriyor. Özellikle, "din savaşları"na ve modern burjuvazinin ideolojisi olan milliyetçiliğin boğazlamalarına örgütsüz halk kitlelerinin egemen sınıflar ve devletleri tarafından rahatça seferber edilebileceğini trajik deneyler gösteriyor.

Emperyalist devletlerin bu soykırımcı saldırılarda suç ortaklığı büyüktür. Alman emperyalizmi, Abdülhamit'le, özellikle İT ile işbirliği ve savaş ortaklığı yoluyla Orta Doğu'da imtiyazlar elde etmek, Bakü petrollerini ele geçirmek istiyordu. Osmanlı Ordusu'nun modernizasyonunun yanı sıra Bağdat Demiryolu'nu ve Osmanlı'ya sermaye ihracını bu amaçla yapıyordu. Bu amaç doğrultusunda, Osmanlı-İT iktidarını güçlendirme, yaptığı soykırımı destekleme politikası izledi. 1909-1917 arasında Almanya Şansölyesi (başbakanı) olan Bethmann Hollweg bir raporunda şöyle yazmıştı: "Bizim tek hedefimiz, Türkiye'yi savaşın sonuna kadar kendi tarafımızda tutmaktır, bu arada Ermeniler mahvolur veya olmaz, fark etmez." [4] Bazı görevlilerinin soykırımla ilgili gönderdiği raporlara rağmen Alman emperyalist yöneticileri, İT iktidarına olan desteğini, emperyalist çıkarları gereğince sürdürmüştü.

1915'te İT'nin siyasi ve askeri liderleri Alman temsilcileriyle ve generalleriyle birlikte Osmanlı bölgelerindeki savaşı yönetiyorlardı. Soykırım kararı alıp uyguladıklarında da birlikte hareket ettiler.

Rakipleri İngiliz, Fransız Rus emperyalistleri, Berlin Konferansı'nda Ermeni illerinde reform kararı aldırmalarına, koruyacaklarına dair umut vermelerine rağmen, yalnızca çıkarları elverdiği sürece bunun sözünü ettiler. Ya da Rus emperyalizmi Doğu cephesinde, Fransız emperyalizmi Klikya ve Urfa-Antep cephesinde, soykırıma öfkeli Ermenilerin savaşmak isteyen gönüllülerini savaşta kullanmakla yetindi. İşbirlikçileri olan İstanbul Hükümeti'ne savaş suçluları için Divan-ı Harb kurdurdular, rapor hazırlattılar. İlk birkaç idamdan sonra bu mahkemenin sona erdirilmesine ses çıkarmayacaklardı.

Fransız emperyalistleri 1921 Ankara Anlaşması'yla, İngiliz emperyalistleri Lozan Anlaşması'yla Ermeni soykırımının üzerini örttüler. Kötü ünlü emperyalist yönetici Curzon'un deyimiyle, Ermeni halkını kendi çıkarlarına kurban ettiler.

O yıllarda 1917'nin sonlarında Bolşevik Devrimi'nin Halklar Komiserliği'nin vurguladığı gibi;

"'Türk Ermenistanı' denilen yer, herhalde Rusya'nın 'savaş hukukuna göre' işgal ettiği tek ülkedir. O 'cennet köşesi' ki, Batı'nın sürekli diplomatik ihtiraslarına ve Doğu'nun kanlı yönetim egzersizlerine uzun yıllar konu olmuştur (ve hala olmaktadır). Bir yanda Ermeni pogromları ve katliamları, diğer yanda yeni bir katliama kılıf olarak tüm ülkelerin diplomatlarının iki yüzlü 'ricaları', fakat sonuç: baştan sona kana bulanmış, aldatılmış ve köleleştirilmiş bir Ermenistan…

Yurtlarının kahraman savunucuları olan, fakat hiç de uzak görüşlü politikacılar olmadıkları için emperyalist diplomasi haydutlarına tekrar tekrar aldanan Ermenistan'ın evlatları, şimdi artık eski diplomatik kombinezonların Ermenistan'ı kurtuluşa götüren yol olmadığını görmek zorundalar. Ezilen halkları kurtuluşa götüren yolun Ekim'de Rusya'da başlamış olan işçi devriminden geçtiği açıktır."

Bu düşüncelerden hareket eden Halk Komiserleri Konseyi, "Türk Ermenistanı"nın kendi kaderini özgürce tayini üzerine özel bir kararname çıkarmayı kararlaştırdı.

Bu, "özellikle şimdi, Alman ve Türk iktidar sahiplerinin, emperyalist karakterlerine uygun olarak işgal edilmiş bölgeleri zorla egemenlikleri altında tutma isteklerini gizlemedikleri şu anda zorunlu"ydu. [5]

## SÜRYANI VE EZIDILERIN SOYKIRIMI

Süryaniler de Osmanlı Hanedanlığının panislamizmi daha etkin kullandığı dönemde kitlesel katliamlara uğratıldılar. Bu katliamların en belirginlerinden biri, 1843-46 yıllarındaki Nasturi ayaklanmasına karşı Botan beylerinin yaptığı vahşetti. 20 bin Nasturi'nin katledildiği ayaklanma Nasturilerin ağır vergilere karşı isyan etmesiyle başlamıştı. Bu katliamdan sonra Nasturi halkı yaşadığı Hakkari bölgesinden Doğu Kürdistan'a zorunlu olarak göç ettirildi. 1924'te yeniden Hakkari civarında ayaklanma denemesinde bulundu, fakat başarısızlığa uğrayarak geri çekildi.

Kürt beyleriyle Osmanlı hanedanlığı arasındaki ittifak zayıfladığı zaman bile, Süryanilere yönelik zulüm sürdü. Şeyh Ubeydullah'ın İngilizlere karşı 1880'lerdeki ayaklanmasında geri çekilen güçler de Hristiyan Süryanilerin binlercesini katletti.

Süryani halkımız da en büyük kaybı ve yurtlarından sürülmeleri sonucunu 1915 soykırımıyla yaşadı. Süryani ve diğer araştırmacıların verdikleri bilgilere göre birkaç yüz bini bulan kitle katledilerek ve yüz binlercesi tehcir edilerek soykırım gerçekleştirildi.

Harput'tan Mardin'e ve Musul'a değin kent, köy ve kasabalarda yaşayan Süryani halkımızın gelecek umudu 1915 soykırımıyla yok edildi.

1915 soykırım kılıcı Ezidi Kürtlerini de biçti. Devlet fermanının panislamizmle şaha kaldırdığı gerici saldırganlık "kafir" Ezidileri de katliama tabi tuttu, tehcirle yerlerinden yurtlarından söküp attı. Devlet bu saldırıda Kürtleri de kullandı. 1915 soykırımında katliama uğrayan Ezidilerin sayısına ilişkin yeterince belge yok veya yazılı araştırmalar az. Ancak Ezidi araştırmacılardan İlhan Kızılhan'ın görüşüne göre bütün Osmanlı döneminde çok sayıda katliamın toplamı olarak yüksek bir sayı veriliyor:

"Yaptığım araştırmalar sadece Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1 milyon 200 bin Ezidi'nin

öldürüldüğünü ve 1 milyon 800 bin civarında Ezidi'nin ise zorla Müslümanlaştırıldığını gösteriyor." [6]

## PONTOS HALKI SOYKIRIMA, TEHCIRE VE ASIMILASYONA UĞRATILDI

Pontos Rumlarına da soykırım uygulandı. Birinci emperyalist paylaşım savaşı sonunda ulusal hakları için örgütlenerek mücadeleye kalkışması, Pontos Rumlarına karşı İT diktatörlüğünün zulmünü ve yok etme saldırganlığını daha da şiddetlendirdi. Aynı saldırganlığı ara vermeksizin Kemalistler de sürdürdü. Araştırmacıların verdikleri bilgilere göre 1914 ile 1922 yılları arası Pontos jenosidinde toplam 303.238 kişi hayatını kaybetti. Mübadele sırasında kamplarda da yaklaşık 200.000 Pontoslu hayatını kaybetti. [7]

Pontus Rum halkımıza yapılan bu soykırım emperyalist devletlerin gözetimi altında gerçekleşti.

Bu dönemde Batı'da yaşayan Rum halkımız da katliamlardan payını aldı. İzmir'in Yunan ordusunun işgalinden kurtarılması sırasında, acımasızlığıyla meşhur Sakallı Nurettin Paşa komutasındaki ordu ile Teşkilat-ı Mahsusacılar Ermeni ve Rum halkımızın üzerine sürüldü. Rum ve Ermeni mahalleleri ateşe verildi, evleri talan edildi. Kitlesel katliam uygulandı.

Rum halkımız savaş sonrası ve Kemalist iktidar altında geniş çaplı mübadeleye tabi tutuldu.

Sonuç olarak, Osmanlı'nın son döneminden bu yana ele alırsak, değişik uluslardan Hristiyan inancına sahip halklarımız büyük çaplı soykırıma tabi tutuldu. Soykırımın yanı sıra tehcir ve mübadele de eklenince, egemen sınıflar eliyle bu halklarımızdan yoksun hale geldik.

Osmanlı hanedanlığı egemenliğini restore etmek, İT diktatörlüğü Türk burjuvazisinin rakipsiz hakim olacağı pazarları ve burjuva mülkiyeti çoğaltmak ve pantürkist amaca

ulaşmak için bu soykırımları yaptılar. Soykırım ve tehcirin yanı sıra, yaratılan korkuyla Müslümanlaştırma ve Türkleştirmeye de başvuruldu. Türk burjuvazisine mülk transferi, soykırım ve tehcirin amacı ve sonucuydu.

Soykırım, tehcir ve mülk transferi, iktidarın politik ve ekonomik amaçları doğrultusunda alıp uyduladığı kararlarla gerçekleşti.

Kürt halkımıza karşı yapılan katliam ve soykırım başka bir yazıda ele alınmayı gerektiriyor. Ayrıca Arap ayaklanmalarına yönelik katliamlar da ayrı bir yazı konusu. Burada imparatorluğun doğusunda ve Anadolu'da Müslüman olmayan halklarımıza yapılan katliamlar ve soykırım ele alındı.

## YÜZLEŞME

Ganimete ve mülke esasen egemen sınıflar kondu, ama müslüman halklardan kitlelerin katliamlara aktif seferberliği gerekli görülüp uygulandığı için, ganimetten pay almaları sağlandı. Bu durum halklarımızın suç ortaklığı ve gericileşmesinin, Hristiyan halklarımıza şovenist ve dini düşmanlığının on yıllar boyunca sürmesinin başta gelen kaynağıdır.

Cumhuriyet döneminde bu kez Kürt düşmanlığı ile Türk halkımızın şovenist gericileşmesi daha da yoğunlaştırılmak istendi. Önemli ölçüde başarılı da olundu.

On yıllar boyunca, sol saflarda bile Hristiyan halklarımızın soykırıma uğratıldığına ilişkin bilinç geliştirilememesi, Müslüman halklarımızda egemenlerin ve devletin yarattığı düşmanlık ve şartlanmanın etkisini gösteriyordu. '71 devrimci hareketi döneminde İbrahim Kaypakkaya'nın Türk ırkçılığını ele alan yazılarında İT ırkçılarının Ermeni katliamına başvurduğu, bu kitlesel katliamların teşhir edilmesi gerektiği görüşü kararlı enternasyonalist bir tutumdu.

Kürt ulusal özgürlük hareketinin 30 yıllık direnişi, kadrolar düzeyinde de, Kürt halk kitleleri içinde de soykırımı kınayan, bilince çıkararak kardeşçe duygu oluşturan çok güçlü bir gelişme sağladı.

Tersinden Türk halkımız arasında Kürt düşmanlığının bu aynı dönemde yaygınlaşması, kitlesel bazda Ermeni soykırımını dile getirme ve protesto etme bilincinin yayılmasını engelledi. Ayrıca Türk halkımızdan işçi ve emekçilerin mücadelelerinin geri kalması da şovenistlerin ve iktidarların Ermeni düşmanlığını ayakta tutabilmelerine elverişli zemin yarattı.

Kendilerini ulusalcı olarak adlandıran burjuva milliyetçiler, Ermeni halkımızın soykırıma uğratılmış olması gerçeğine karşı devlet ve MHP'li faşistlerin çizgisine kayarak, MHP'li faşistlerden daha saldırgan bir ırkçı ideolojik tavır sergileyegeldiler. Irkçılığı ilerici kitleler içinde ayakta tutmaya çalışıyorlar. Onların başlıca argümanı "karşılıklı mukatele olduğu" biçimindedir.

Soykırıma karşı direnen Ermeni ve Pontos ulusalcı örgütlerinin ya da birinci dünya savaşında karşı tarafta savaşan Ermeni gönüllülerin bu direniş içinde ya da savaş esnasında sivil halkın canını da yakan tarzda verdikleri karşılıkları, soykırımı inkar etmenin aracı yapmak, ancak ırkçılara ve yardakçılarına özgü olabilir.

Fakat Türk halkımız açısından tüm elverişsiz koşullara rağmen, sevgili Hrant Dink'in göstere göstere katledilmesine karşı yüzbinlerin "Hepimiz Hrant'ız Hepimiz Ermeniyiz" sloganıyla yürümesi, ufuklu bir gelişmenin önünü açtı.

Ermeni, Süryani, Pontos, Ezidi halklarımızın soykırıma uğratılması gerçeğine karşı mücadelemizi, Türk, Kürt ve diğer Müslüman halklarımız arasında yürütmeye devam etmeliyiz.

Soykırıma uğratılmış halklarımızın, başta soykırımın devlet tarafından kabul edilip özür dilenmesi talebi olmak üzere, haklı talepleri karşılanmalıdır.

Soykırım gerçeği kabul edilmeli, devlet tarafından soykırıma uğratılmış halklarımızdan özür dilenmeli, bu bilincin sembolleri oluşturulmaya çalışılmalıdır. 1915'in yüzüncü yıldönümü bunun başlangıcı olmalıdır.

Soykırımla ve egemen sınıflar eliyle soykırıma suç ortağı edilme gerçeğiyle yüzleşmek, başta Türk ulusundan işçi ve emekçiler olmak üzere halklarımızın demokrasi bilincinin gelişmesi bakımından büyük öneme sahiptir.

Yurdundan tehcir edilen halklarımıza geri dönme, vatandaşlık hakkı ve gasp edilmiş mülkiyetlerinin tazmin edilmesi sağlanmalıdır.

Soykırıma uğratılmış halklarımıza ait ibadet yerleri restore edilerek, yerleşim yeri adları geri verilerek, ders kitaplarında soykırım gerçeği ele alınarak, soykırım karşıtı bilinç geliştirilmelidir. Bu doğrultuda soykırım suçu işlemiş kişilerin adları verilen yerlerin ismi değiştirilmelidir.

Bu çabaların çok önemli olacağını düşünüyor ve halklarımızda enternasyonalist bilinç ve empatiyi geliştireceğine inanıyoruz. Fakat yine de yalnızca propaganda ve bilinç yayma ile geniş kitlelerin şovenizmden kurtulacağı beklentisinin yüzeysel bir bakış açısı olacağını tecrübelerden biliyoruz. Uzağa gitmeye gerek yok. Kürt halkımızdaki soykırıma karşı olma bilincini propagandadan çok, son 30 yıllık mücadelenin pratik eğiticiliği ve deneyimleri kazandırmıştır. Buna Kürt ulusal özgürlük hareketinin önderlik etmiş olması bu kazanımı sağlamıştır. Türk ve diğer Müslüman halklarımızın emekçi on milyonlarının enternasyonalist bilinç değişimi ve gelişmesini, onların sınıf mücadelesine, demokratik ve sosyalist taleplerle mücadeleye seferber edilmeleri, buna enternasyonalist kararlılıktaki hareketlerin önderlik etmelerinin yanı sıra yüzleşme sağlayacaktır. Bu yolda kararlılıkla mücadele, proleter

enternasyonalizmini yüksekte tutan marksist leninist komünistlerin görevi olmaya devam edecektir.

[1] Garo Sasuni Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yy'dan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri kitabında "katliamlar esnasında 300 bin insan katledildiğini" yazıyor. (Sf. 124, Med Yay)

[2] "1894-96 döneminde 300. 000, 1909 Klikya katliamında 30.000. Ermeni Halkı 1915'e gelene kadar oldukça bedel ödemiştir." (Sait Çetinoğlu, Ermeni Sorunu ve 1915'te Ne Oldu, 27 Nisan 2009, internet yayını)

[3] Aralık 1918'de, Dahiliye Nazırı Mustafa Arif tarafından kurulan ve savaşta öldürülen Ermenilerin sayısını tespit etmeyi amaçlayan komisyon, 14 Mart 1919'de yaptığı açıklamada öldürülen Ermeni sayısının 800.000 dolayında olduğu sonucuna ulaştığını bildirmişti. (Aktaran Recep Maraşlı, Ermeni Ulusal Demokratik Hareketi ve 1915 Soykırımı)

Prof. Vahakan N. Dadrian, katliam ve jenosidde öldürülen Ermenilere ilişkin şu sayıyı verir: "Ermeni jenosidi Osmanlıların on yıllarca süren zulmünü izledi ve 1894-96 ile 1909 dönemlerinde iki yüz bin Ermeni'nin ölümüyle sonuçlanan iki benzer ama daha küçük çaplı katliamın ardından geldi. Toplam bir milyonun üzerinde Ermeni öldürüldü." (Prof. Vahakan N. Dadrian, Ulusal ve Uluslararası Hukuk Sorunu Olarak Jenosid, sf. 11, Belge Yayınları)

Aynı araştırmacı kitabının 83 no'lu dipnotunda değişik belgelerden alıntılar verir: "Kayzer II. Wilhelm, Berlin'deki Britanya Maslahatgüzarı Albay Swaine'ye, 31 Aralık 1895'de yaklaşık 80.000 Ermeni'nin katledildiğini… bildirdi. (Das Türkische Problem 1985, 10 Die Grosse Politik Der Europäischen Kabinette 1871-1914, Dok. No. 2572, 251; Kayzer'in emrinin kopyası; J. Lepsius , A. Bartholdy, & F. Thimme eds. 3. ed. 1927). Ne var ki , Britanya büyükelçisi White, Aralık 1985 başına kadar kurban sayısını 100.000 olarak hesapladı. (Aynı kaynak Dok. No. 2479, Rapor No. 233, 127] Viyana'daki Fransız büyükelçisi Lozé "açlık ve yaklaşan kış mevsimi nedeniyle soğuk"tan ölenlerin sayısıyla birlikte öldürülenlerin

200.000'i bulduğunu belirtti. (French Foreign Office, 12 Documents Diplomatiques Français 1871-1900 Dok. No 256, 384; 1951) … Alman Türkofil ve Dışişleri Bakanlığı görevlisi Jackh, Hamid'in kurbanlarının sayısını şu şekilde saptadı: 200.000 ölü, 50.000 sürgün ve 1.000.000 yağma ve talan. (E. Jackh, Der Aufsteigende Halbmond 139, Berlin 6. Bs. 1916)

[4] (Ayşe Hür, Ermeni Soykırımı'nda Almanların Rolü makalesi, 22. 04. 2012 Taraf. com. tr )

[5] (Halk Komiseri Stalin Pravda no. 227 3 Aralık 1917, Eserler c. 4, sf. 37)

[6] (Şengal jenosidi ve Ezidiler'in psikolojisi , Rudaw sitesi, 7. 1. 2015 )

[7] "Pontos Bağımsızlık Hareketi ve Soykırımı" başlıklı makalesinde Sait Çetinoğlu, araştırmalarının sonucunu veriyor:

"Pontus Merkez Birliğinin 1922 yılında Atina da hesapladığı istatistiklere göre 1914 ile 1922 arası Pontos Jenosidinde toplam 303.238 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunlardan 232. 556 kişi birinci dünya savası esnasında yani 1914 ile 1918 arasında katledilmişlerdi. Ağustos'ta Yunan cephesinin çökmesinden 1924 baharına kadar ise çoğunluğu çocuk ve kadınların oluşturduğu 50.000 kişi daha katledilir. Bunlara mübadele sırasında yaşanan insan kayıpları dahil değildir. Mübadele işlemleri sırasında Türkiye'deki toplama kamplarında hayatını kaybedenlerin sayısı 200 bin olarak tahmin edilmektedir. G. Valavanis ise Pontos'un insan kaybının 1924 yılına kadar 353.000 olduğunu açıklamaktadır. Pontos ideali Birinci Büyük Savaş sonucunda oluşan reelpolitik ortamında ezilmiş, galip devletlerin gözetiminde Pontos jenosidinin gerçekleştirilme koşulları hazırlanmıştır."

Kaynak: marksistteori.org